

PAMPIRA TARËNO TOM IHTAREÑMATO CORONAVÍRUS PË IPONOHTO

Aya, yimoitihton!

Anya épipékënme ehe, anya ne sempona pataentutomoya iponohtome coronavírus pée. Serë pampira türifé enepotome, omi tintakae Universidade Federal do Pará, méesam éinpakehtom tarënotom maarë.

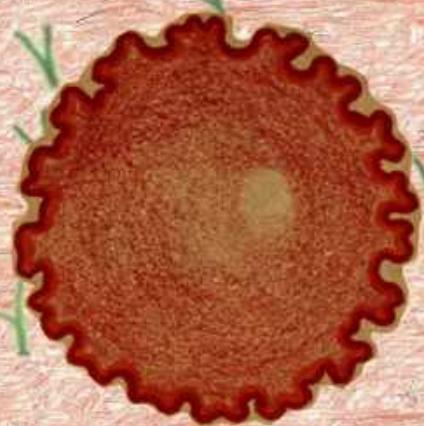
Mée Isabela Naya, Oriane Arakuya, méesan nai intakanenpétom akoronmanenpeton marë, tarëno iyomihtae kokoronmanekom maarë, Itepé, APITIKATXI namoro.

Atï serë coronavírus?

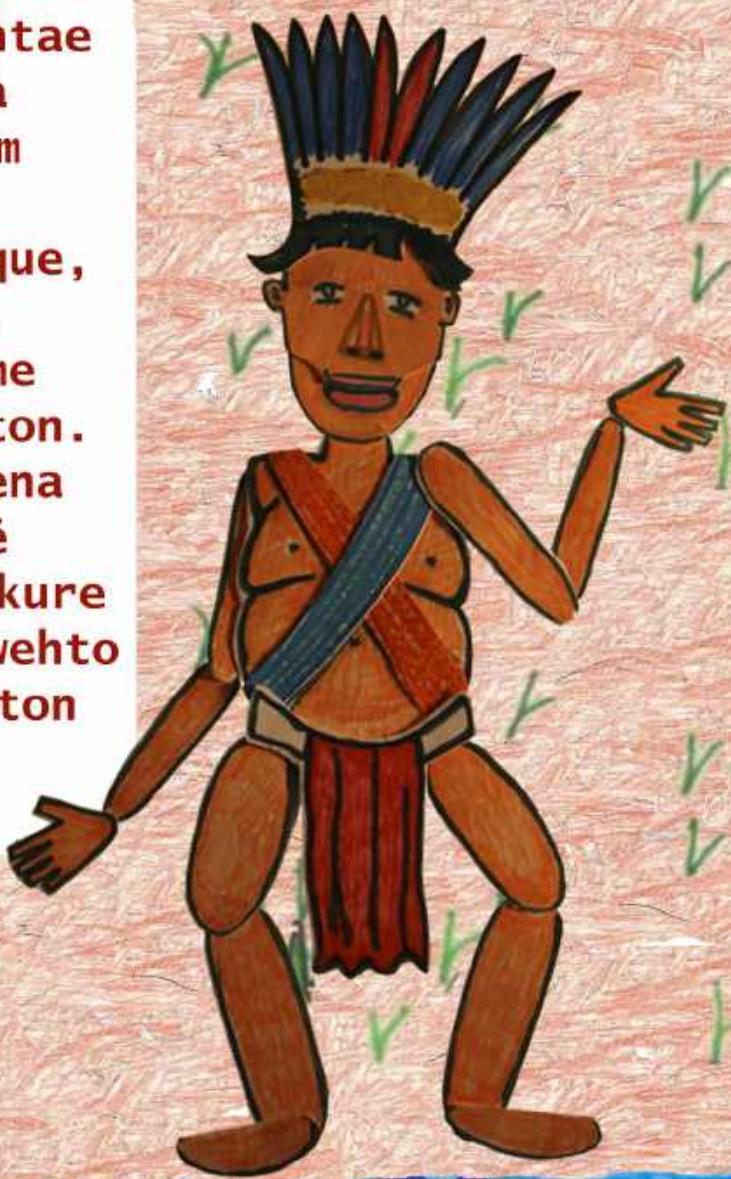
Yimoitihton coronavírus nai takíree,
aki nësaimam samekem,
irë eka nai COVID-19.

Iwae ikuruma, iwae wïtototon waneyan
pata wararë. Irëme tiwarë kehtëne,
kimoitëne marë,

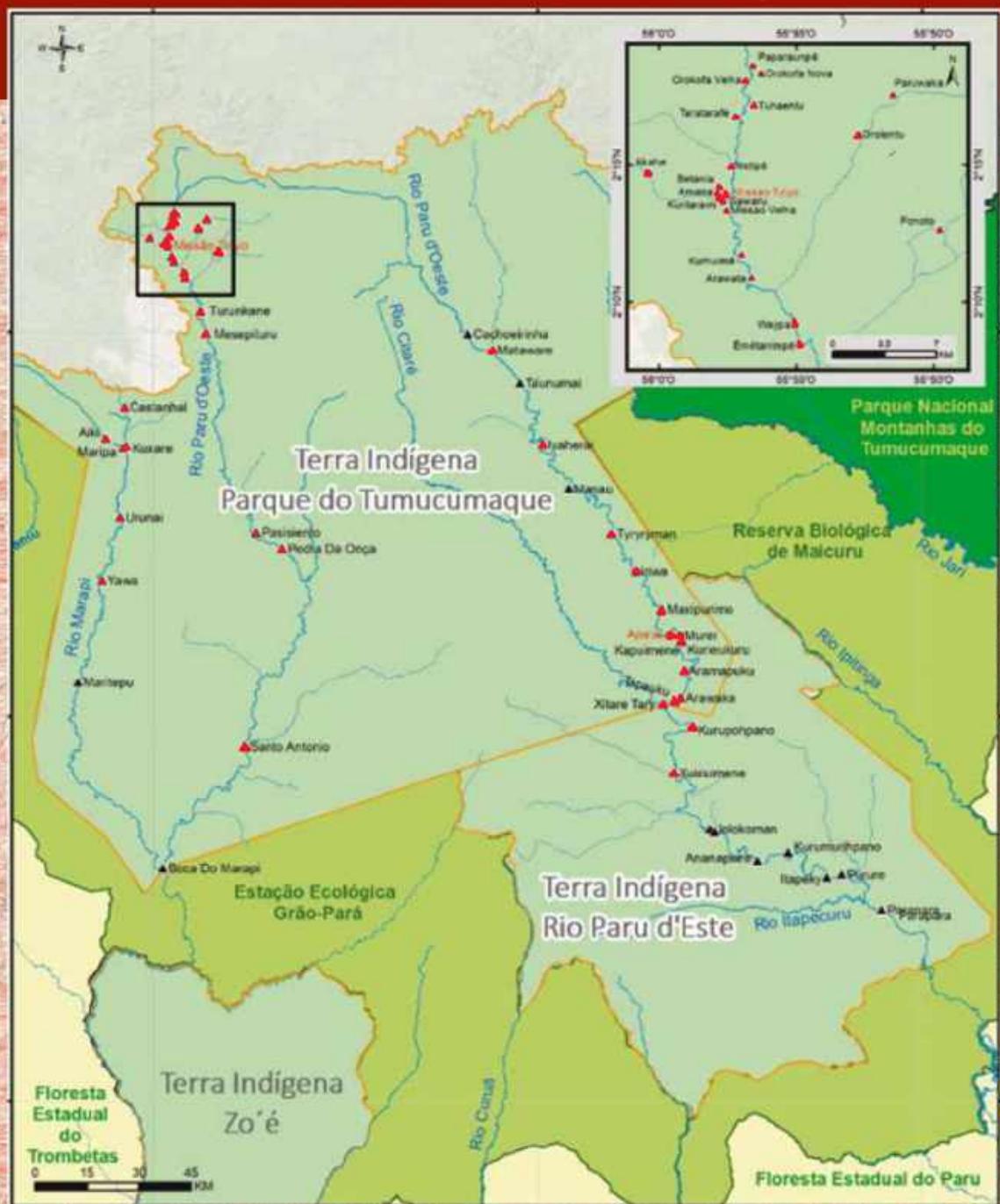

Këpëewa ëwëpítë, pena serë tütunae kipatakom pona?

Irë apo, pena tütunae
menyarë nai pena
970 tese awëntom
kïnonokontao,
Parque do Tumucumaque,
Rio Paru d'Este.
serë me nai 109 me
awëntom Macapa ponton.
3 me wïtototon pena
wanei serë ësenë
wehtoyan me, irëme kure
kehtëne serë ësenë wehto
inapësewapa wïtototon
iwehtome!

Eyahtë serë kurerënökem iponohë marë kimoitïhtomoya.

Eke nëtapëyan?

Tonto kato, ma asino katohe marë,
karaiwa pée matahem meyae ahtao,
tarëno marë pemna awë ahtao,
namopée mapëhtae serë coronavírus.

Kiwarëne nai kiwehtohon kïmoiti
kitamohtëe kiwëewehtome, ma kiyoki
enihtoma marë, menyarë irëton pitë
kitapurune covid-19 yanme!

Irëme kutuma tîmoipore kiyane
ëpipékenton, këpinëkon iyomi.
Kipatakon porëken
pitë kehtëne, kipakorokon tao,
irë kato nai "distanciamento social".

Kiyane tîrítifora apo, atitome,
kitëse kímë tiwérën pata pona,
kîmoiti ipakoropona kitëse kímë eretae,
éturée kînirihtonpëtipitëton,
pata akorokatohton pëe.

Képëewa serëmao pitë onkem këhtëne!

• Epataporo éhë épakorohao!
Serë, omi epona émë ahtao, esenë wehto
inapësewa émë, inyaimaewa maarë manae
irëmao!

Akïya nai ikuruma apëhto?

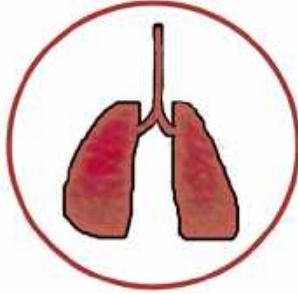
Kïmoitihton ësenëtohton, namo apëyan ahtao
serë coronavírus, kutuma karime iya
napëyan ahtao.

Akïyan namo?

- Kawë imunu ahtao

- Poke kato
nitïhtihan ahtao

- Murehtiton

- Sukuru imunuhtao

- Tamusanton

Irasanme nai kïpatakom poro kïwehtohom

Serë coronavírus nïténítën wïtoto akërë awëntom, antïnao wïtototon awënton iyetun éisaoaro apëhto, këpëewa niyaiman tiwérënoroya, amerarë noro iwame, eke serë kïriyam, onimao wakïriyam!

Irëme irasanme pitë wïtototon tïpatakorokontao iwehto tïpatakomo, tiwérën pata ponton, wakem pitë iwëeto, Surinam pontom.

Itëtofora émë ahtao épatapée, ipunëhë atirën na isukato éya tunake, sopuke marë: potom, amerarë téehehton karaiwa patapée, tïsukapore.

Tirëintom irasahton serë coronavírus ësaimaewa iwehtome:

Nérékem pitë wehto: onken pitë wehto
ësenë ahtao. Ëpipékéntomoya kafépée ësenë
iwehtopé. Nérékem wehto pitë, tïwënton
wïtototon kuranotonpée, iyetun wakenere
marë ahtao. Pakoro tïwéréken erepahton,
erimakéhton, ikariwa, ikuye iyanoro rëkem.
Téinkem wïtoto ipékem ësënëto akoronmane.
weiwararë téinya isukan tunake, sopuke
marë. Ëpipékénton kam atïponarën nérékem
iwehto, wïtototon iwéepiféton, ma karaiwa
patapoe nompëto nérékem pitë iwehto.
Maarë pitë wehto: marë wehto kïmoitipoe,
irë nai amerarë noro iniri ékereu inapë-
sewa kiwehtohonme ma, inayakaewa maarë
kiwetohonme. (kïrepapo neyan ariwe
ëirato), irëmao wïtoto matahem esewa épë!

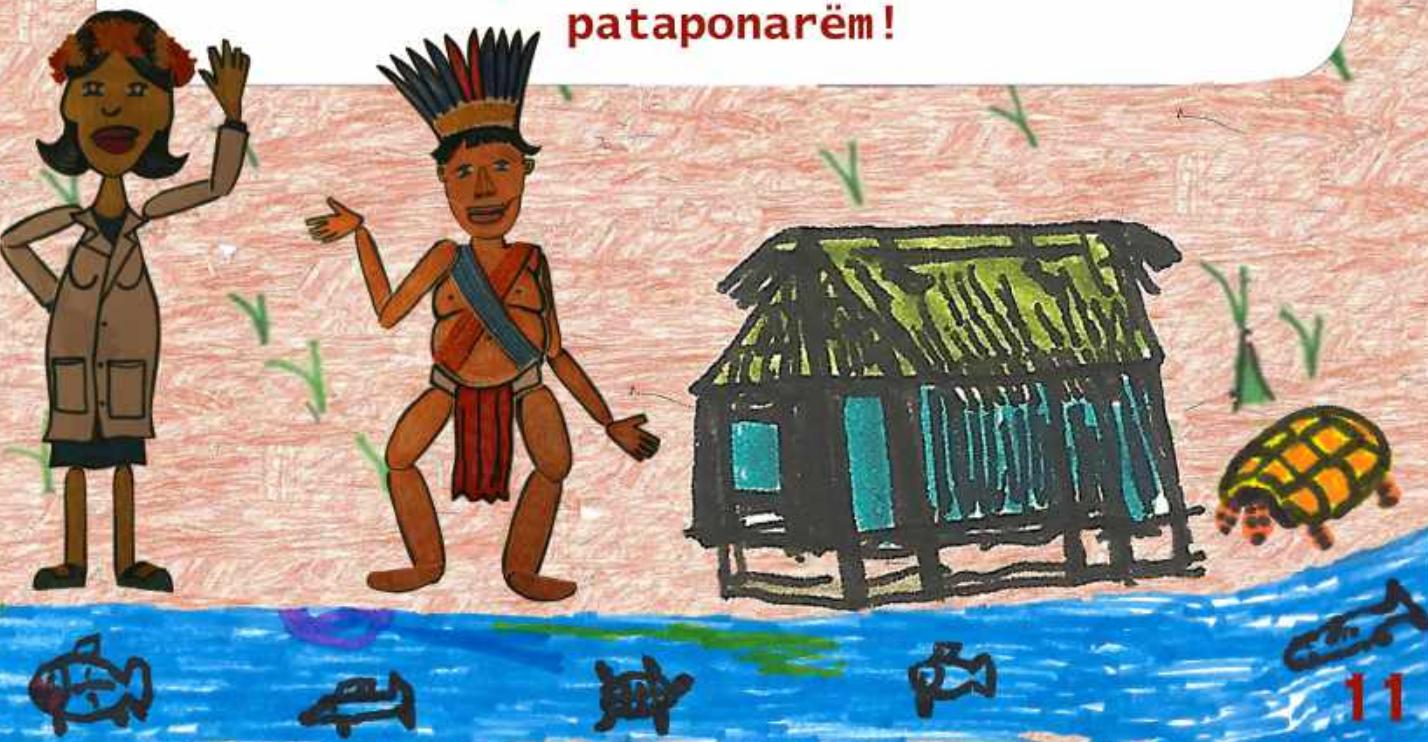

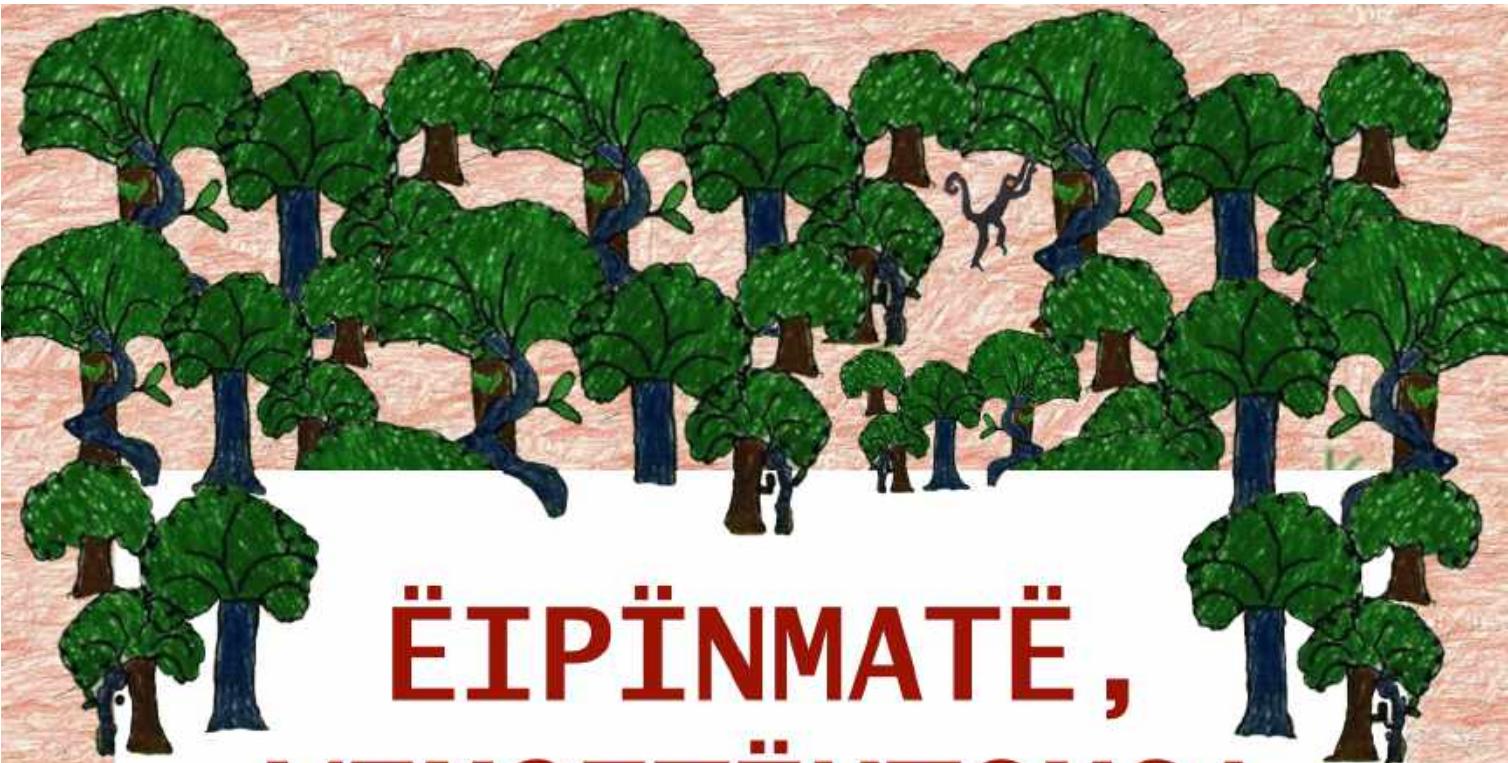
Ati kitiiriyan iyetun nepatakan ahtao?

Emë tahem émoitë épakorohtaum serë iyetun COVID-19 apéyan ahtao, épipékënto iwarë tiwefore.

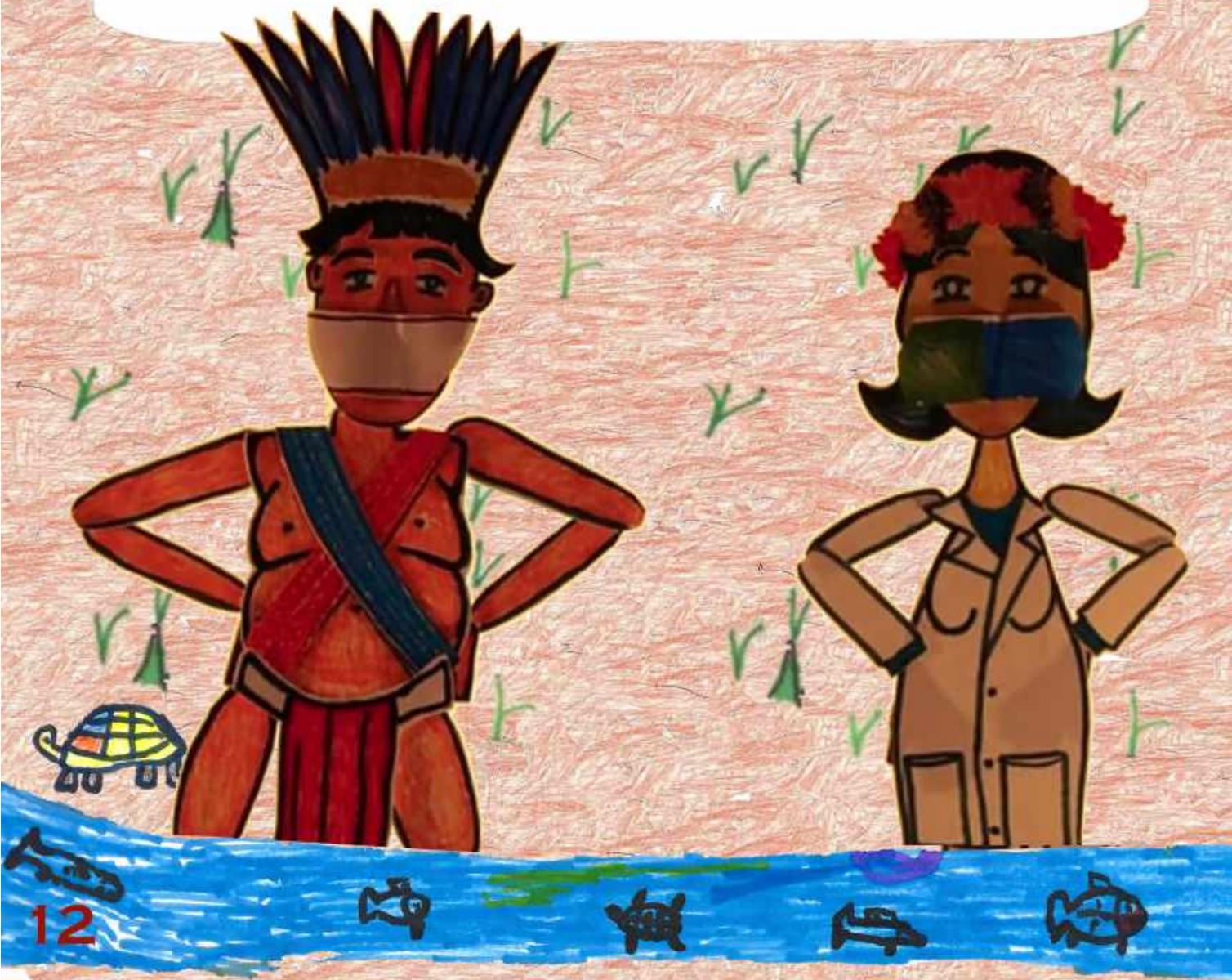
Wítoto títëse éikarë ahtao épi pakoropona, tahan rariyon wéturutofona, épipékënton ihtarënmae, ténpata ipoinke.

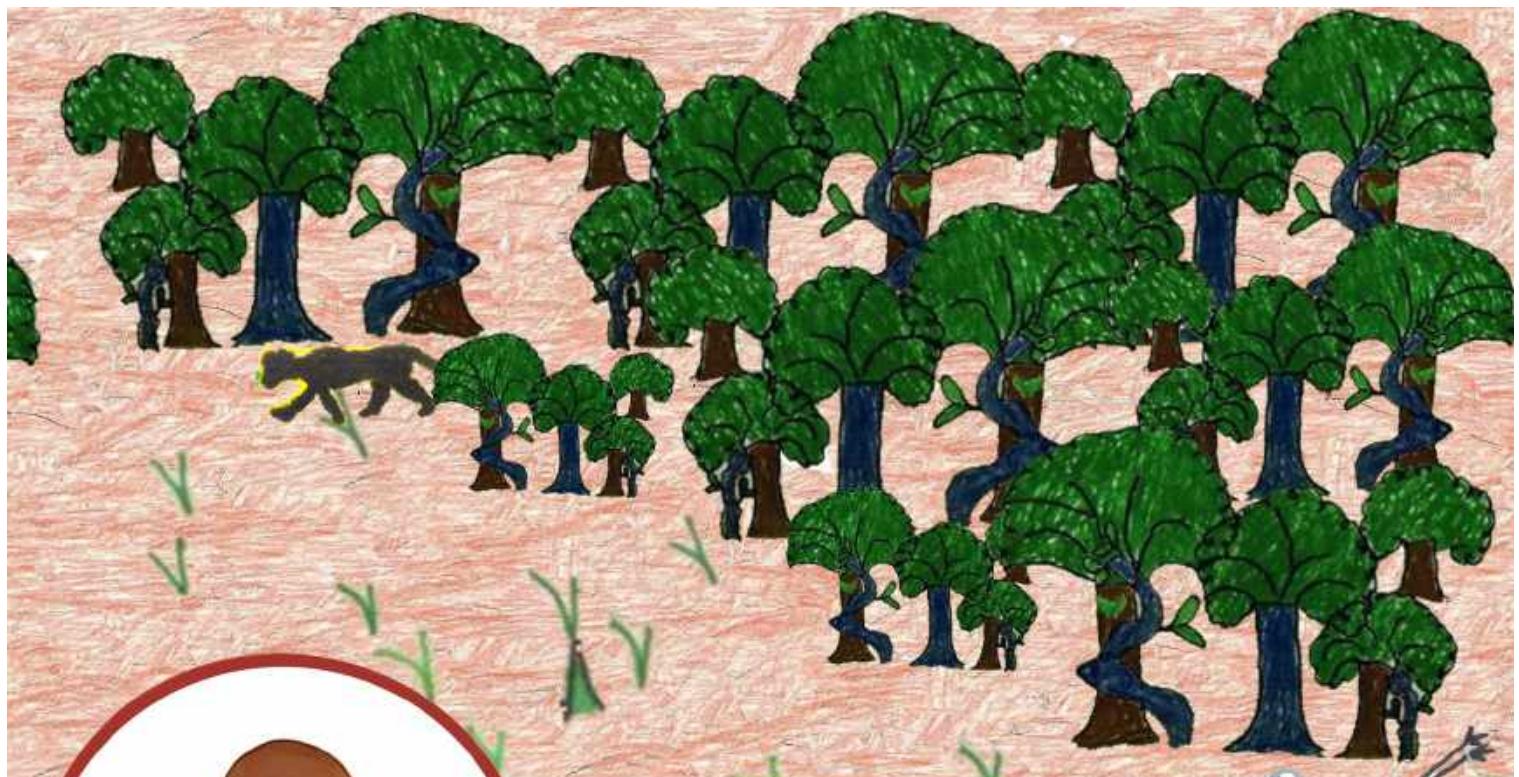
Amerarë wítototon kutuma inapësewa serë ésenë wehto, ma tiwérëm napëyam kutuma, samekem arerenna rïtë, warïtë maarë, épipékëm iwarë nai irë kutuma ahtao arë potome (UAPI) tahem karaiwa pataponarëm!

**ĒIPĪNMATĒ,
YIMOITĪHTOMO!**

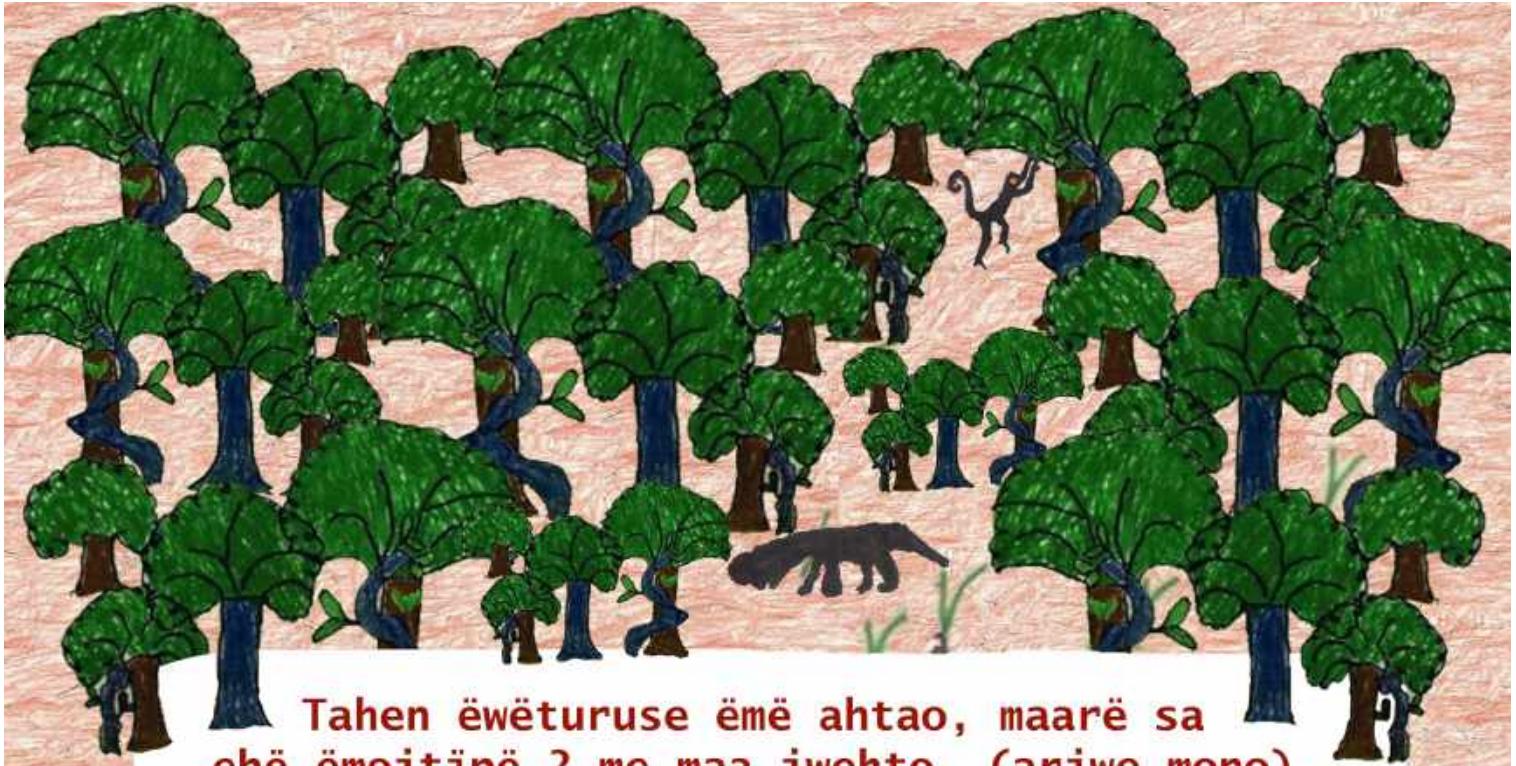

Kure ënyahë tuna ke
ma sopu ke ïnna

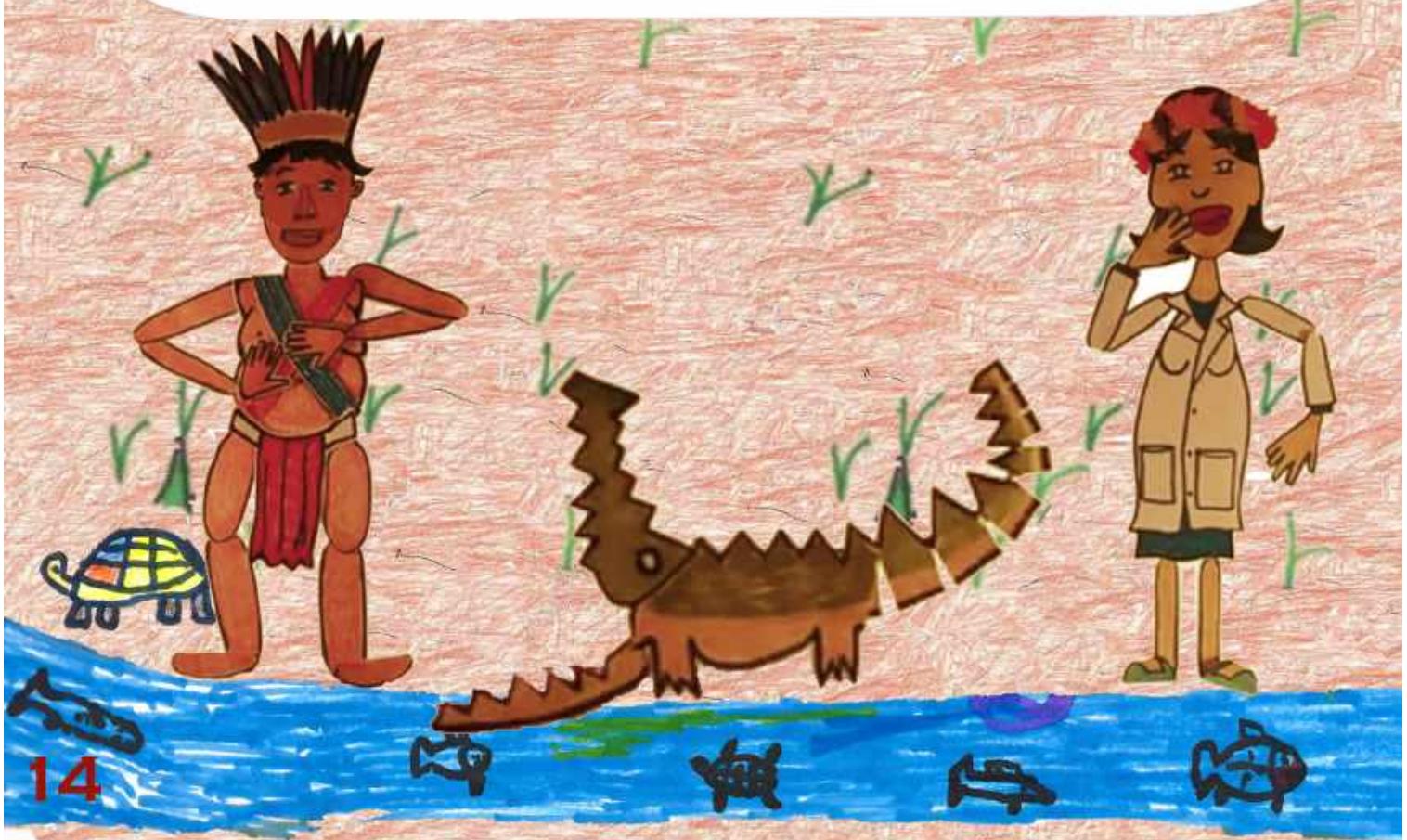
Tonton katuwë ma ahtxi
karihtao ëya ënta
apuru aapë ke

Tahen ëwëturuse ëmë ahtao, maarë sa
ehë ëmoitipë 2 me maa iwehto, (ariwe mono).
wïtototom itëfë tiwérénpona, iwéepiféton marë
nérékem pitë tiwefore 14 wei ponarën.

Ëturëewa marë patapontomoya: pakoro marësa,
erepahtom awë, ëturëewa iwehtome
timoitihtomoya, këpëewa tiwérëmpë iyetu
nepatakan ahtao,
ëpipékenton tihtarënma pore samekem.

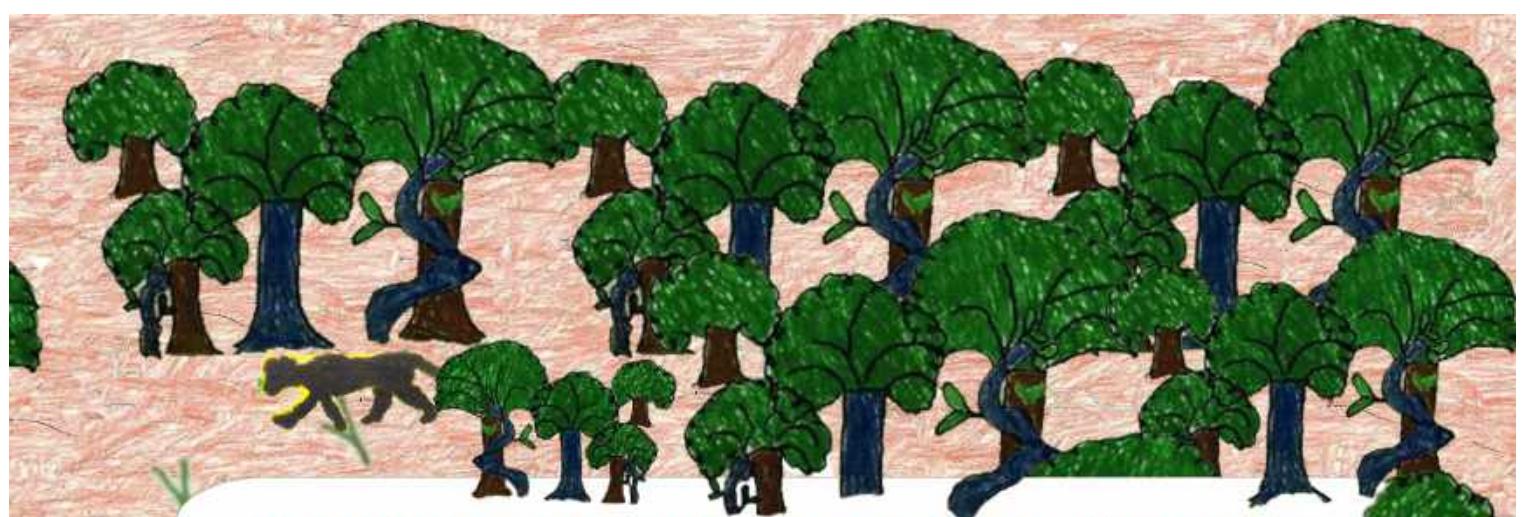

Akirennan pitē pata pona
ineminpääwa ehë, äpi
päkenmeta ahtao, äpi päkën
räken kure nai iwäminto

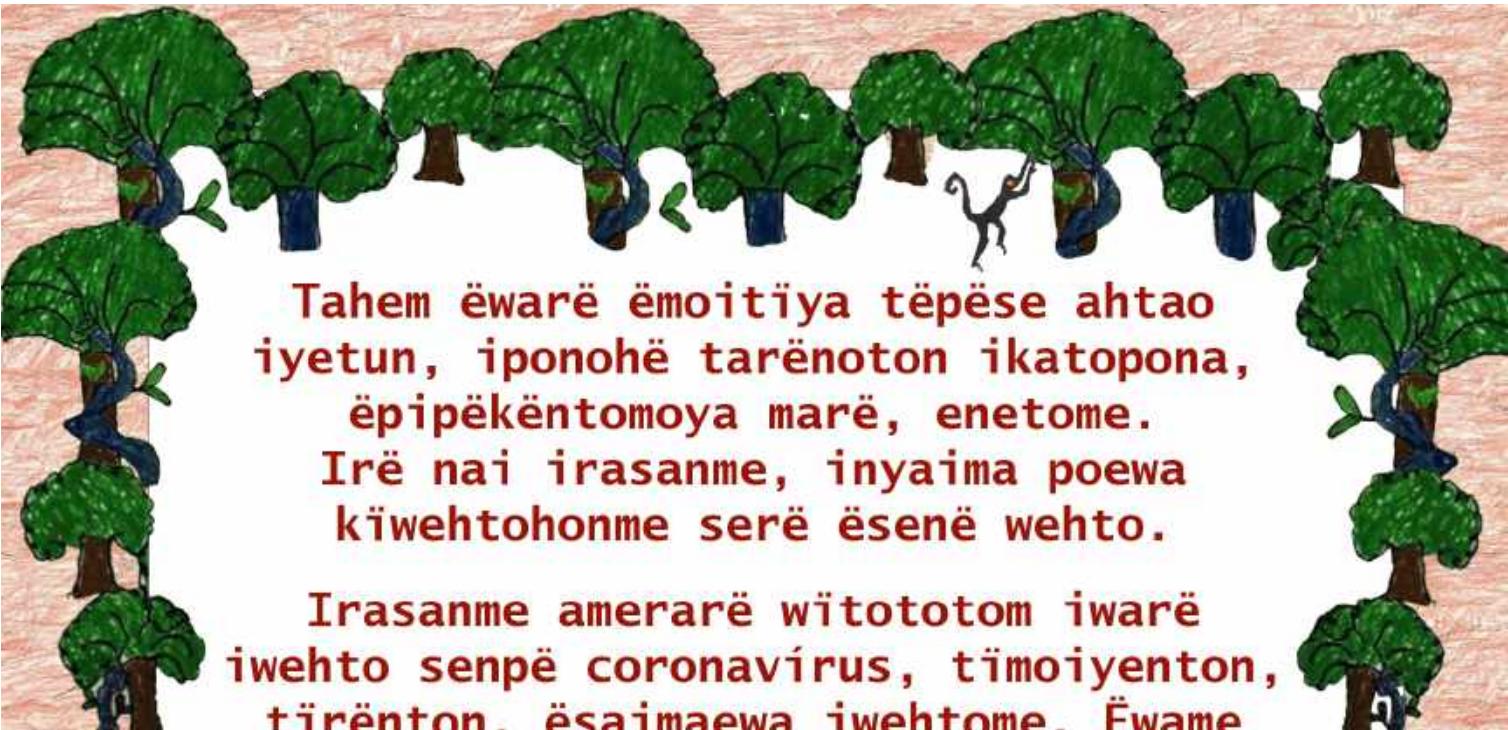
Êpipëkënton tïwehtarënmapore
epinëhtofë ma, kato iponohtofë
marë, ësenëtohton awënton serë
ësenë wehto. Irasanme nai ëpi
iwekenato ëpipëkën kam ahtao!

Kiwarëne nai serëmao antïnao, këpëewa
menyarë nai aerënme. Nérékem pitë
wehto, kure wehtoton yanme, irëmao
kiwehtohontaerëpa kitëti sasame,
kïnonokom kure kitiriyati
kïmënyamo kïmoitihton marë.

Tahem ëwarë ëmoitiya t p se ahtao
iyetun, iponoh  tar noton ikatopona,
 p p k ntomoya mar , enetome.
Ir  nai irasanme, inyaima poewa
k wehtohonme ser  esen  wehto.

Irasanme amerar  w tototom iwar 
iwehto senp  coronav rus, t moiyenton,
t r nto,  saimaewa iwehtome.  wame
ahtao iponofo ser  iwehtof 

**Material elaborado a partir
da Cartilha Indígena Informativa (Coronavírus),
produzida pelo Instituto de Ciências Biológicas da
Universidade Federal do Pará (ICB/UFPPA),
em parceria com a Associação dos Povos
Indígenas Estudantes na UFPA (APYEUFPA).**

Tradução e adaptação para a língua tirió

**Isabela Naya Tirió Kaxuyana
Oriane Arakuya Tirió Kaxuyana**

Revisão

Otávio Mitipo Kaxuyana Tirió

Organização

Cecília de Santarém Azevedo de Oliveira

Colaboração

**Angela Amanakwa Kaxuyana (COIAB)
Aventino Nakai Kaxuyana Tirió (APITIKATXI)
Denise Fajardo (Iepé)
Lara Ramos (Rede Infovid)**

Ilustrações

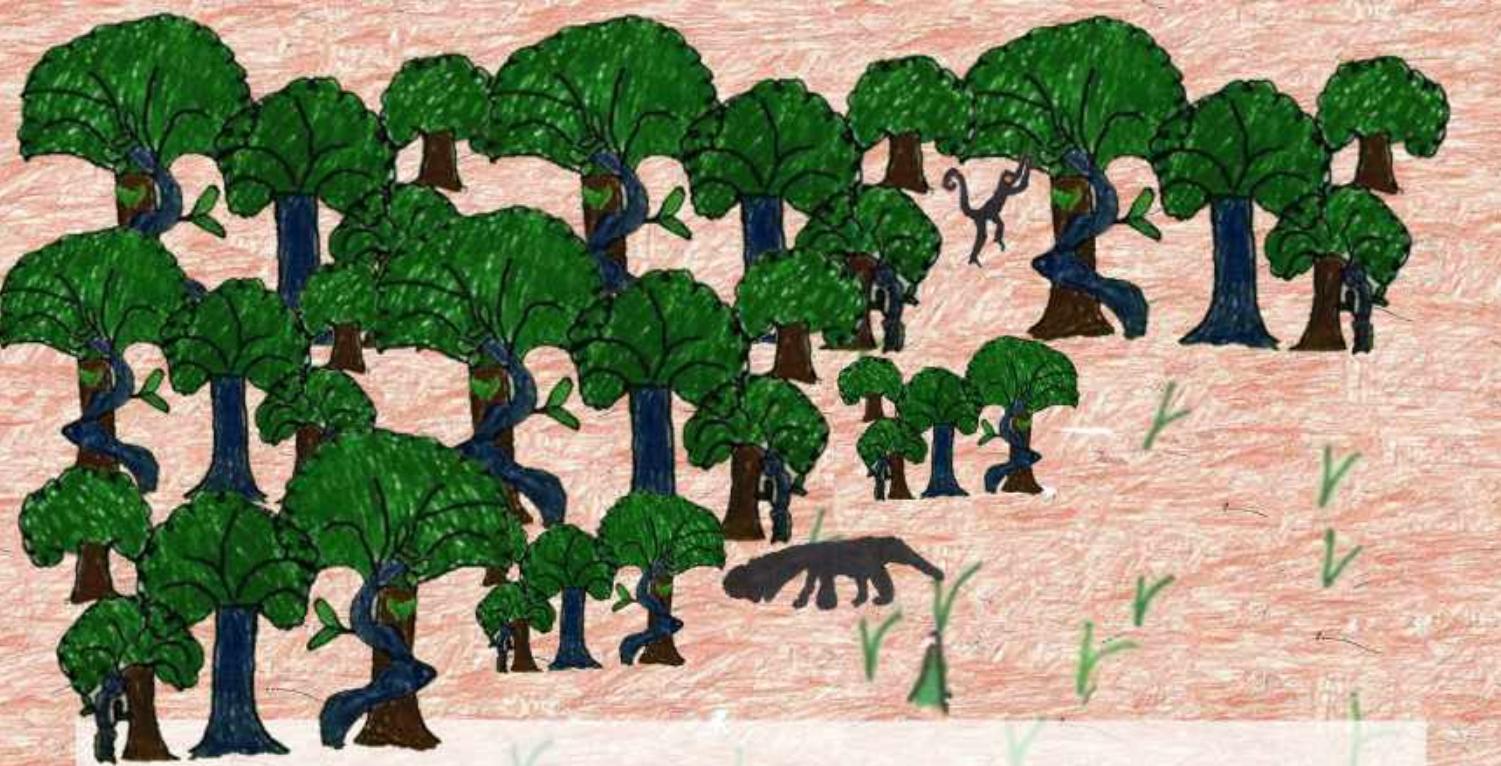
**Acervo produzido pelos alunos participantes da Formação em
Gestão Territorial e Ambiental nas TIs Parque do Tumucumaque e
Rio Paru d'Este
Eduardo Paiva e Ruth Takiya**

**Diagramação
Victória Porpino**

**Apoio ao Plano Emergencial do Iepé e COIAB para
o enfrentamento da COVID-19 no Amapá e Norte do Pará**

**Agosto de 2020
Coordenação: Denise Fajardo**

ĒIPÍNMATË, YIMOITÍHTOMO!

Esta cartilha integra o Plano Emergencial de Enfrentamento ao Coronavírus dos Povos Tarëno, uma articulação da Coordenação das Organizações Indígenas da Amazônia Brasileira (COIAB), Associação dos Povos Indígenas Tiriyó, Katxuyana e Txikiyana (APITIKATXI), Associação dos Povos Indígenas Wayana e Aparai (APIWA) e Iepé – Instituto de Pesquisa e Formação Indígena

